

Наде ПРОЕВА
Филозофски факултет
Скопје

ИКОНОГРАФИЈА НА ТОКИТЕ ЗА РЕМЕНИ ОД ДАСАРЕТИЈА И ОД СЕВЕРНОИЛИРСКИТЕ ОБЛАСТИ

Илирија и Епир во античко време, V меѓународен колоквиум,
8 -12. X. 2008, Гренобл, Франција

Токите за ремени биле употребувани од железното време, и иако првенствено имале практична намена, тие биле украсен дел на ременот и со нивните прикази и симболи носеле определена порака. Најстарите примероци се состоеле од еден дел изработен со техника на лиење, а подоцна се изработувале во два дела: подлога од железо обложена со плочка што била прицврстена со мали клинови. Плочките биле изработувани од сребрена или бронзена ламарина во техника на исчукување. Веројатно плочките од двете страни на токата имале ист приказ што се гледа од двете истоветни бронзени плочки, украсени со коњски протом, најдени на територијата на Јаподите.¹ Се чини дека и двете плочки со истоветен приказ од лабеатската некропола кај Скадарско езеро, припаѓале на една иста тока, иако не се најдени заедно: едната во гроб, а другата во една јама.²

¹ R. Drechsler-Bižić, Ein latenezeitliche grab aus Trošma-rija, *Adriaica praehistorica et antiqua*, Zagreb, 1970, p. 243-250, pl. I/3-4 (dessein), p. 247 (photo), pp. 249-50 zusammenfassung. Димензите на плочките се: 9,3 x 4 -7,5 cm., ер. 0,3 cm.

² Ѓ. Basler, Nekropola na Velim Ledinama u Gostilju (Donja Zeta), *GZM*, XXIV, 1969, стр. 20 и 41 гроб бр. 119, Т. XXIII, јама во квадратот D-3, Т. XXX/6. Две години подоцна истата статија е објавена на англиски: The necropolis of Vele Ledine at Gostilj (lower Zeta), *Wissenschaftliche Mitteilungen des Bosnisch-Herzegowinischen Landesmuseums*, bd. II, heft A, Sarajevo 1972, p 5-12. Фазите и хронологијата на некрополата се утврдени од М. Garašanin, Die späteisenzeitliche Nekropolen-gruppe vom Typ Gostilj im Labiatenlande, *Godišnjak C(entra) za B(alkanološka) I(straživanja)*, XI/9, Sarajevo, 1973, pp. 5-27, кој за разлика од Ѓ. Баслер мисли дека јамата не е кенотаф туку ритуална јама. Гробоите со плочките припаѓаат на фазата I и се датирани во II век ст. е.

Во стручната литература украсните плочки од токи се делат како според обликот: на правоаголни и трапезоидни,³ така и според мотивите: токи со афигурални сцени и токи со сцени со фигури.⁴ Трапезоидните плочки од токи, (сл. 1), се најчести кај Јаподите (5 примероци потекнуваат од некрополата во Прозор (Лика),⁵ три се најдени на територијата на Даорсите (долна Неретва),⁶ а една во Гостиљ (долна Зета-Лабеати),⁷ вкупно девет плочи. Досега пронајдените, четири правоаголни плочки од токи, според мотивот може да се поделат на две групи. Плочки/токи со историски сцени: една од Д. Селце кај Подградец, (Дасаретија)⁸ сл. 2; една од некрополата во Гостиљ кај Скадарското езеро (Лабеати), сл. 3⁹ и плочката од Пергам (М. Азија), сл. 8;¹⁰ и на плочки/токи со

³ A. Jovanović, Prilog proučavanju pojasnih pločica sa ilirskog prostora, *Godišnjak CBI*, XXVII/25, 1989, стр. 115-130; класификација на стр. 115/6.

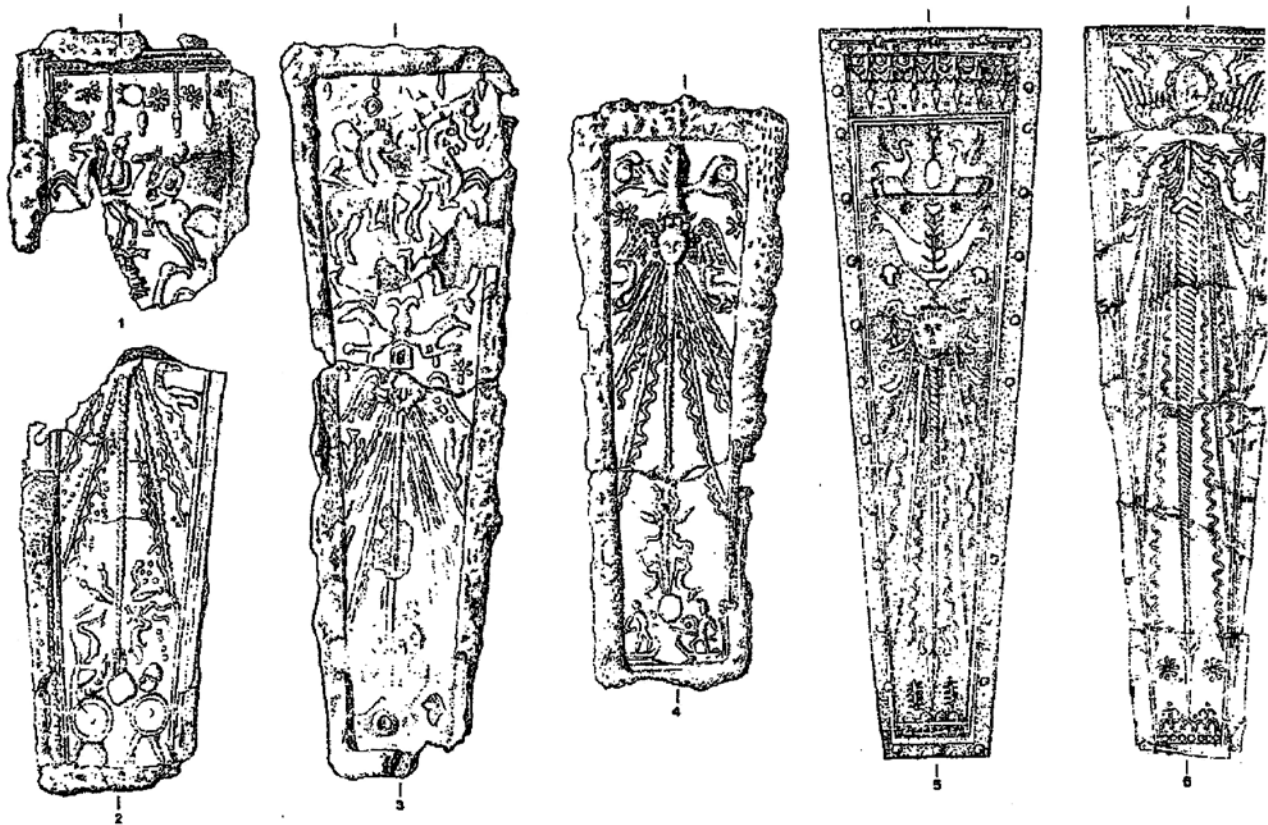
⁴ G. Kossak, Prolegomena zur Bilderzählung bei den Illyrern, *Zbornik radova posvećenih akademiku A. Ben-ци*, посебни изданија на CBI, 95/27, Sarajevo 1991, стр. 151-62; авторот не го објаснува принципот на групирањето, туку може да се види од таблиците со цртежи на токите.

⁵ Š. Ljubić, Popis Arkeološkoga odjela Nar. zem. muzeja u Zagrebu, I, Zagreb, 1889, p. 136/7, Т. 25/1-3; D. Balen-Letunić, Figuralno ukrašene trapoezoidne ploče tipa Prozor, *Vjesnik AMZ*, 3. s. XXVIII-XXIX, 1995/96, p. 31-36.

⁶ Z. Marić, Ornamentirane pojasne ploče sa Gradine u Ošanicima kod Stoca, *G(lasnik) Z(emaljskog) M(uzeja)*, XVII/XVIII, Sarajevo, 1973, p. 257-260, Т. I-II; Id., Novootkrivena obloga pojasne ploče sa Gradine u Ošanicima kod Stoca, *GZM* XXIX, 1974 (1976) стр. 35-38, Т. I-II.

⁷ Ѓ. Basler, *GZM*, XXIV, 1969, гроб 30, Т. VIII.

⁸ N. Ceка, The Illyrian city in Selca poshtme, Tirana, 1985 (на албански, резиме 155-172), p. 114, n° 12, 118, n° 5 et 169 опис на токата (Т. LXIX, 5); Id., in A. Eggebre-

Сл. 1. Трапезоидни тојасни токи
fig. 1. Les plaques trapézoidale

култно/религиски сцени: двете плочки/токи со иста сцена од Гостиљ, сл. 4 и 4а.¹¹

Повеќето истражувачи мислат дека овие токи биле составен дел на војнички ремени, што е веројатно за токите со сцени на борба, но не и за токите со соларни симболи, сите со трапезоиден облик. Така, уште З. Мариќ се има изјаснето дека не станува збор за украсни предмети туку за предмети врзани со религиски свечености.¹² Потоа е искажано мислење дека овие токи биле носени од угледни личности или пак од верници што учествувале во култните обреди.¹³ Прашањето останува отворено зошто најголемиот број на токите се најдени случајно и нема податоци за по-

гребните обреди, положбата на гробовите во рамките на некрополата итн. Сепак може да се поддржи мислењето дека токите украсени со соларни симболи биле носени од верници или пак од свештеници. Во прилог на ова мислење треба да се укаже дека во единствениот досега затворен гробен наод со тока немало оружје,¹⁴ и дека една од двете идентични плочки/токи од Гостиљ е најдена во јама наменета за култни обреди.¹⁵ Исто така треба да се спомене дека кај Далматите има тумули блиску до населбите твр. лимитни тумули, при што е јасно дека не можеле да имаат одбрамбена улога, а со оглед на фактот дека содржеле многу керамика, горени човечки коски и траги од огништа многу е веројатно дека станува збор за места врзани со култот на мртвите¹⁶ или пак за еден вид светилишта.¹⁷

cht (ed) Albanien. Schätze aus dem Land der Skipeteren, Mainz, 1988, каталог од изложба, стр. 372, n° 284; M. Korkuti (ed.), Shqiperia Arkeologjike, Tirana, 1971, fig. 47.

⁹ Đ. Basler, *GZM*, XXIV, 1969, стр. 41, гроб 126, Т. XXV, 3.

¹⁰ A. Conze et alii, *Stadt und Landschaft: die Stadt (Altertümer von Pergamon)*, Berlin, I,2, 1913, стр. 250, fig. 1 на стр. 251.

¹¹ Đ. Basler, *GZM*, XXIV, 1969, стр. 20 и 41 гроб бр. 119, Т. XXIII/7, јама во квадратот D-3, Т. XXX/6.

¹² Z. Marić, *Novotkrivena...*, *GZM* XXIX, 1974 (1976) стр. 38, Т. I-II.

¹³ D. Balen-Letunić, *op. cit.*, стр. 27.

¹⁴ D. Balen-Letunić, *op. cit.*, стр. 31-36.

¹⁵ M. Garašanin, *Die späteisenzeitliche Nekropolen-gruppe vom Typ Gostilj im Labiatenlande, Godišnjak C(entra) za B(alkanološka) I(straživanja)*, XI/9, Sarajevo, 1973, стр.10.

¹⁶ A. Benac, *Quelques caractéristiques des agglomérations fortifiées dans la région de Delmates*, in *Utvrđena ilirska naselja, посебни изд. на СБИ, A(kademija)N(auka) i U(mjetnosti) B(osne) i H(ercegovine)*, XXIV/6, Sarajevo, 1975, стр. 86-87.

Сл. 2. Тока од Д. Селце (п̄рвична сос̀тојба)
 fig. 2. La plaque de Basse Selce (etat antérieur)

Сл. 2а. Тока од Д. Селце (сегашна сос̀тојба)
 fig. 2а. La plaque de Basse Selce (etat postérieur)

Сл. 2б. Тока од Д. Селце (дѐтал со њадна̀и војник)
 fig. 2б. Le soldat vaincu de la plaque de Basse Selce

Сл. 3. Половина од правоаголна плочка од Гостилъ со македонски војник
fig. 3. La plaque rectangulaire/fragmentaire de Gostilj avec soldat macedonien

Во овој труд ќе се задржам на иконографијата на правоаголните плочки за токи и само на кусо ќе ја споредам со онаа на трапезоидните, чија што иконографија и симболика е разработена од хрватските изучувачи.¹⁸ Иако препознаваат елементи на задгробна симболика,¹⁹ сепак претпочитаат толкување според кое станува збор за универзална, соларно-лунарна симболика со нагласка на соларниот аспект заради мотивот Горгона,²⁰ и симболи (Пегаз, Диоскури, хипокамп, грофон, делфини) преземени од хеленистичките модели. Заради универзалноста на овие симболи заклучуваат дека не станува збор за определено божество, туку за сцени со космогониски аспект, иако не можат да препознаат определен космогонски мит,²¹ што е резултат на взаемното дејство на домашниот и хеленскиот фактор.²² Хрватски-

те автори го идентификуват домашниот фактор со илирскиот, што може да се прифати само во административно-географска смисла но не и во етничка зошто за северните племиња, меѓу кои се Јаподите денес е утврдено дека не се илирски племиња што се гледа и од материјалната и духовната култура како што покажуваат и овие плочки/токи.

Појдовна точка за оваа анализа е токата најдена во монументалната гробница од македонски тип, во Долно Селце кај Подградец, денес Р. Албанија. Плочката била најдена во гробот 3 исклесан во природна карпа и датиран во втората половина на III век ст.е. Материјалот во гробницата: накит (ѓердани, прстени, игли); бронзени и керамички садови, теракоти и оружје е типичен за овој вид на гробници.²³ Оваа тока е најстара во целава група. Станува збор за лева половина од тока составена од правоаголна железна подлога обложена

¹⁷ D. Balen-Letunić, op. cit., стр. 26.

¹⁸ Најдеталната студија е од перото на S. Kukoč, Grčki simboli u ilirskom svijetu, *Opuscula archaeologica*, 22, Zagreb, 1998, стр. 7-24, со библиографија; D. Balen-Letunić, op. cit. p. 26.

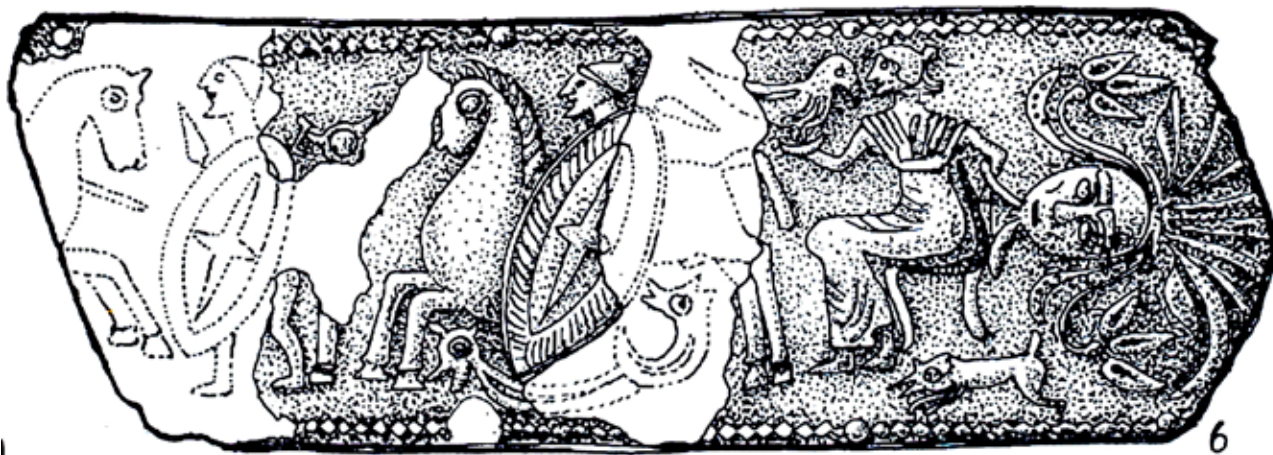
¹⁹ Вакво мислење прв искажал Ѓ. Basler, *GZM*, XXIV, 1969, стр. 9.

²⁰ За мотивот Горгона на плочките в. G. Kossak, *Gorgoneion und Heilige Lanze*, *Ikonographisches zu figuralen blecharbeiten der Thraker und Illyrer*, *Orfeus*, 2, 1992, p. 60-69.

²¹ S. Kukoč, op. cit., стр. 25.

²² S. Kukoč, op. cit., стр. 7 и 24.

²³ N. Ceça, *The Illyrian city in Selca poshtme*, Tirana, 1985, (на албански јазик, со англиско резиме стр. 155-172); стр. 109-11 и 168-170 некрополата, *T. LXIX*, 5 et *LXX*, 10. Авторот воопшто не ја споминува оваа тока во неговата статија *La ville illyrienne de la Basse-Selce*, *Iliria*, II, 1972, pp. 167-215, кога ги набројува прилозите од гробот бр. n° 3, стр. 183 исто како и во *Carte archéologique de l'Albanie*, Venice-Tirana, 2008, стр. 243-247.

Сл. 4. Правоаголна плочка од Гостилъ со лабеајски војник - ошкришена
 fig. 4. La plaque rectangulaire/fragmentaire de Gostilj (aux soldats labéats)

со плочка од сребрена ламарина со дим. 20 x 5 cm.²⁴ Плочката е изработена во техника на исчукување и зацврстена со клинчиња (сл. 2). Некаде по средината, токата е скршена на два дела што се составуваат - на долната страна недостасува сосема мал дел, така што може да се рече дека плочката е добро зачувана, но и дека во меѓувреме е оштетена: недостасува главата на десниот коњаник.²⁵ На плочката е прикажана борбена сцена: двајца војни на коњ (коњите се итифалични и оседлани) и еден пешак меѓу нив. Сите војни на главата имаат шлем од твр. грчко-илирски тип, носат штит од македонски тип, а во рацете држат по едно долго копје (sarissa). Помеѓу нозете на левиот коњ лежи војин со шлем "украсен" со три топчести задебелувања, покрај него е прикажан правоаголен штит со умбо во средината и зашилен на горната страна; штитот не бил забележен од авторите што досега ја коментирале сцената.²⁶ Под нозете пак на десниот коњ, прикажано е хибридно животно од типот грифон, свртено на лево.²⁷ Исто такво животно прикажано е на една јаподска урна.²⁸

Од десната страна плочката е заоблена и по целата ширина прикажана е една розета. Десната страна пак е вертикално засечена и покрај работ е прикажан огромен змијолик рептил - змеј, со две мали рогчиња на главата и отворена уста со исплазен јазик. Телото му е два пати превиткано во круг, по работ украсено со грива од задебелени израстоци (слични на перки), горната страна е прекриена со топчести мотиви што потсетуваат на крлушки, а полусферичните украси на долната страна веројатно ги означуваат стомачните крлушки. Над долниот круг е прикажан слично изработен дел задебелен на горниот крај и очигледно тоа е крајот од опашката.²⁹ Некои автори гледаат птица над десниот коњ,³⁰ но токму во тој дел од плочката е оштетена. Зад опашката на десниот коњ прикажана е една тролисна розета, а зад левиот - цвет од лале. Целата сцена е опкружена со фриз од јајцводен орнамент (egg and dart), на долната страна прилично оштетен.

Иако токата предизвика интерес кај изучувачите, фактички таа не е прописно објавена од албанските колеги и единствената продлабочена анализа досега е направена од А. Јовановиќ, кој ја анализира заедно со останатите правоаголни токи и укажува на два можни приоди во толкувањето: историски и култен.³¹

²⁴ M. Korkuti, *Shqipëria Arkeologjike*, Tirana, 1971, fig. 47.

²⁵ Спореди N. Ceça, in A. Eggebrecht (ed) *Albanien, catalogue de l'exposition*, p. 372, n° 284 со M. Korkuti (ed.), *Shqipëria Arkeologjike*, fig. 47; во легендата на стр. 7, погрешно пишува дека има "три коњаници и еден пешак".

²⁶ Се чини дека војнот носи и панцир, но со оглед на димензиите на плочката тоа не може да се каже со сигурност, дотолку повеќе што немав можност да го видам оригиналот што се чува во Музејот во Тирана, инв. бр. NHM, 12883.

²⁷ A. Jovanović, op. cit., стр. 122, заб. 16, помислува на лав.

²⁸ cf. GZM XXIII, Sarajevo 1968, T. II.

²⁹ Некои автори (N. Ceça, G. Kossak) мислат дека е прикажана риба, а Цека гледа бранови. N. Ceça, in A. Eggebrecht (ed) *Albanien*, p. 372, n° 284, што воопшто не е веројатно.

³⁰ Според X. Ceça тоа бил орел, веројатно по сугестија на плочката од Гостилъ, види сл. 3; cf. N. Ceça, in A. Eggebrecht (ed) *Albanien*, p. 372, n° 284.

³¹ A. Jovanović, op. cit., 119. Иако објавена во угледно списание како што е Годишникот на ЦБИ, чудно

Сл. 4а. Правоаголна фиока од Гостилј со лабеатски војник - ошкриена
fig. 4a. La plaque rectangulaire/abimée de Gostilj (aux soldats labéats)

Повеќето автори го толкуваат змејот или како Кадмо, или како тетем на Енгеланите³² или пак како хероизиран предок, со што се определуваат за, и и' даваат, култен карактер на плочката. Така, Х. Цека ја толкува сцената како материјализација на легендата за Кадмо, кој преобразен во змеј, ги предводел Енгеланите против Илирите.³³ Истовремено искажал мислење дека сцената е приказ на борба меѓу Илири и Македонци³⁴ што всушност е мислење искажано од Ѓ. Баслер³⁵ во врска со откриената плочка од лабеатската некропола во Гостиљ каде што е представен ист таков змеј, пешак со долго копје и македонски штит наспроти коњаник со развиорена хламида, под кој лежи воин со тркалезен штит без детали што би овозможиле утврдување на неговиот идентитет. Г. Косак исто така го прифаќа мислењето дека змејот на овие две плочки ја одсликува легендата за Кадмо.³⁶ Уште подалеку оди М. Шашељ-Кос според која змејот го представува Кадмо.³⁷ Според А. Стипчевиќ еднаш

змејот е приказ на хероизираните предци,³⁸ друг пат е тотем на Енгеланите.³⁹ Толкувањето дека станува збор за митолошка сцена не би можело да се брани зошто единствен елемент во прилог на тоа е змејот.⁴⁰ Точно е дека според легендата Кадмо го убил змејот крај изворот на Арес во Теба,⁴¹ но тоа се случува на почетокот на легендата, пред да пристигне кај Енгеланите. Ако се погледнат ликовните прикази од хеленистичко време ќе се види дека змејот што го убива Кадмо е централна фигура во сцената,⁴² а не странична како на оваа плочка. Згора на тоа, Кадмо и Хармонија, според легендите⁴³ биле претворени во змии⁴⁴ и тоа по нивното заминување од Теба, кај барбарите (Илири).

A. Domic-Kunić, Cadmus and Heracles in search of ores, *Živa Antika*, LVI, 2006, заб. 38 на стр. 95.

³⁸ A. Stipčević, Le culte du défunt héroisé dans la religion illyrienne, in *Duhovna kultura Ilira* (Culture spirituelle des Illyriens) édition spéciale d'ANUBiH 67, 1984, стр. 218/9.

³⁹ A. Stipčević, Kultni simboli kod Ilira, пос. изд. на СБИ, ANUBiH 54, Sarajevo, 1981, стр. 56

⁴⁰ M. Šašelj-Kos, op. cit. p. 124 тврди дека "the whole representation betrays mythical scenary..." без тоа да го анализира или образложи.

⁴¹ Најдетално легендата ја дава Аполодор, Apoll. III, 1-5, cf. Ch. Daremberg-E. Saglio, *D(ictionnaire) des A(ntiquités) G(recques) et R(omaines)*, 1969², vol. I, p. 755, s.v. Cadmus.

⁴² cf. *L(exicon) I(conographicum) M(ythologiae) C(lassicae)* V/2, 1990, s.v. Kadmos, nos 29a, 31a,d, 36-38.

⁴³ Само Еврипид запишал дека Кадмо бил претворен во змеј, а Хармонија во змија, cf. Euripides, *Bacchae*, v. 1330-1339: судбина што им била проречена од Дионис; Nonius пак ја споменува епската поема XLIV, 115-118.

⁴⁴ Иако зборовите *dragon* и *ophis* често биле упо-

е што повеќе автори (како Kossak, Šašelj-Kos, Domic-Kunić и др.) што ја споменуваат оваа плочка ја занемаруваат оваа студија.

³² Ова е македонска граfiја на името, Енхелејци што го користат грчките автори.

³³ N. Ceka, Selca, p. 114, et 169; неговото тврдење дека војниците носат илирско оружје е погрешно. Исто и М. Коркути во кусата легенда пишува дека оваа тока има посебно место во илирската уметност: "a une place spéciale dans le répertoire de l'art illyrien" cf. M. Korkuti, op.cit., стр. 7.

³⁴ Id., op. cit. p. 118-120 et 169.

³⁵ op. cit. p. 9.

³⁶ G. Kossak, Prolegomena..., p. 152/3.

³⁷ Cadmus and Harmonia in Illyria, *Archeološki Vestnik*, 44, 1993, стр. 123/4. Ова мислење е прифатено од

Сл. 5. Јаподска гробна урна
fig. 5. Urne funeraire iapode

Приказот на змеј во сцена со битка може да се објасни со фактот дека змејот предизвикува страв и затоа бил често бил прикажуван на штитовите (Херакле, Агамемнон),⁴⁵ и со текот на времето станал амблем на војниците. Персијците го прикажувале на нивните бојни знамиња, Римјаните го презеле по војните со Партите, Сарматите и Јазигите, а се користел и од византиските императори при што се нарекувал *drakonteia*.⁴⁶ Во прилог на ова мислење се и трапезоидните плочки со приказ на копје и глава на Медуза, која, ккои змејот има апотропејската функција.

Толкувањето дека станува збор за борба меѓу Илирите и Македонците (историски приод) прв пат е искажано од Ѓ. Баслер во врска со левата половина на плочка најдена во Гостиљ (сл. 3)⁴⁷ каде што е представен пешак со македонско оружје (штит и сариса) наспроти коњаник со крената десна рака и хламида што

се вее на ветрот; крај десниот раб е прикажан змеј идентичен со оној на плочката од Д. Селце. Во коњаникот, Баслер го гледа Кадмо, а целта била да се развие патриотизмот на Илирите во време на навлеугвањето на Македонците во илирските области, по мирот во Темпе.⁴⁸

Оваа идеја за историско толкување на сцените на правоаголните плочки е разработена од А. Јовановиќ, кој направи обид да ги стави плочките во определен историски контекст.⁴⁹ Врз основа на правилното идентификување на оружјето⁵⁰ и тргнувајќи од идејата дека овие плочки се резултат на македонска пропаганда со цел да се придобијат Илирите за сојуз против Римјаните, коњаникот прикажан на половинката плочка од Гостиљ (сл. 3), А. Јовановиќ не го поистоветува со Кадмо, туку со последниот македонски крал Персеј, кој исто-

требувани како синоними, сепак со dragon се означувало фантастично животно со огромни димензии, што значи дека на плочката од Д. Селце е прикажан змеј.

⁴⁵ Scholia Hesiodae, 144; Pind., XI, 32-39.

⁴⁶ Ch. Daremberg-E. Saglio, *DAGR*, vol. IV/2, 1969², s.v. signa militaria, p.1321.

⁴⁷ Ѓ. Basler, op. cit, стр. 9, гроб 126, Т. XXV/3.

⁴⁸ Ѓ. Basler, op. cit, стр. 10, офрлено од М. Šašelj-Kos, op. cit., стр. 124 која тврди дека оружјето не е современо и дека целата сцена оддава митско сценарио.

⁴⁹ А. Jovanović, op.cit., pp, 115-130.

⁵⁰ Албанските археолози го негираат македонскиот карактер на оружјето прикажана на предметите и на монетите најдени во Албанија, ставајќи така знак на еднаквост меѓу современата територија на Р. Албанија и на Илирите.

Сл 6. Правоаголна тока од Ваче
fig. 6. Plaque rectangulaire de Vache, Slovenie

времето го симболизира и митскиот предок на Антигонидите. За змејот пак, мисли дека е змија и дека е хипостаза на Хармонија или на митскиот предок на Илирите-Ilirios.⁵¹ Под коњаникот лежи воин со тркалзен штит без, или со оштетни украси - симбол на римската опасност, според А. Јовановиќ кој ја датира плочката во време на Персеј што одговара како на археолошките наоди така и на датирањето на гробот.⁵² Паднатиот воин пак, на плочката од Д. Селце, Д. Рендиќ-Миочевиќ го идентификува со Келт.⁵³ Со оглед на тоа дека келтската инвазија (280/79 год.) не ја зафатила јужна Илирија воините на овие две плочки не може да се идентификуваат со Илири. На ова треба да се додаде дека мотивот на паднат воин го има на монетите на Патрај и на Диплај,⁵⁴ а подоцна и на монетите од локалните ковници во Македонија.⁵⁵ Сето ова покажува дека не станува збор за митска сцена.

Толкувањето дека станува збор за македонска пропаганда (плочка од Гостиљ, сл. 3) со цел да се привлечат Илирите во македонскиот табор за борба против Илирите е сосема прифатливо зошто може да се поткрепи и со пишаните

извори за водечката улога на Лабеатите на чија територија во ова фаза од илирската историја се наоѓал центарот на илирската држава.⁵⁶ Ако се потсетиме дека Лабеатите комуницирале со горна Дасаретија преку долината на Drylon (Црн Дрим), јасно е како овие предмети, очигледно произлезени од македонските работилници (ист тип на фриз, исто оружје, иста иконографска шема), пристигнувале кај Лабеатите.

Другите две правоаголни плочки најдени кај Лабеатите (некрополата во Гостиљ, двете откриени од левата страна и со идентична сцена, сл 4а и 4б,) имаат сосема поинаква иконографска шема која не може да се протолкува како определување на идејата за сојуз меѓу Македонците и Илирите. Ако се споредат плочките од Д. Селце и од Гостиљ (сл. 2 и 3) со овие две идентични лабеатски плочки (сл. 4а, б) веднаш паѓа во очи огромната разлика особено онаа во вооружувањето на воините. За разлика од плочките (сл. 2 и 3) каде воините се вооружени со македонското копје sarissa и со мал конвексен штит⁵⁷ (на фасадата на гробот бр. 3 од Д. Селце, каде е најдена плочката, прикажан е ист таков штит), и двете ексклузивно македонски оружја, како и со шлем од твр. грчко-илирски тип. Овој тип на штит чии најрани примероци датирани во VII/VII век ст. е., се најдени само во Грција, бил користен и од балканските племиња, а особено од јужните Илири кои го задржале најолго во употреба,

⁵¹ A. Jovanović, op. cit., p. 123.

⁵² A. Jovanović, op. cit., p. 127, fig. 1, a,b et p. 130/1.

⁵³ D. Rendić-Miočević, in *Duhovna kultura Ilira* (Culture spirituelle des Illyriens) пос. изд. d'ANUBiH, 11/14, 1984, стр. 74. A. Jovanović, ја датира плочката во време на Филип V, op. cit., p. 126, 130, но врз основа на историски критериуми.

⁵⁴ SNGANS, no 1025 Patraios; J. Jurukova, Monnaies d'un souverain inconnu de Péonie (titre du résumé), *I(zvestia) A(rheologičeskia)I(nstitut) XXXII*, 1970, стр. 277-281, сл. 2 (Diplaios).

⁵⁵ SNG, Macedonia, III, pl. 35, no 1363 (во време на римскиот император Александар Север)

⁵⁶ F. Papazoglou, Les origines et la destinée d'Etat illyrien: *Illyrii proprie dicti*, *Historia*, 14, 1965, pp. 160 sqq

⁵⁷ За развојот и датирањето на овој тип на штит v. M. Markle, A shield monument from Veria and the chronology of Macedonian shield types, *Hesperia*, 68/2, 199, стр. 243 - 247

Сл. 7. Правоаголна тока од Магдаленска гора
fig. 7. Plaque rectangulaire de Magdalenska gora

заради што се наметнало и ова име.⁵⁸ Македонците го користеле до V век. ст. е. а јужните Илири се до III век ст. е.⁵⁹ Археолошките наоди покажуваат дека овој тип на шлем го нема на север од Илирите, имено досега не е најден ни еден примерок ни кај Јаподите, а ниту кај Либурните.⁶⁰ Воините пак на двете лабеатски плочки од Гостиљ (сл. 4а, б) имаат "штитови" со еден вид пуфка на врвот што повеќе личат на капа и најслични се со капите што ги носат достоинствениците прикажани на разни предмети од ситулската уметност.⁶¹ Јајцевидните штитови на воините од двете идентични лабеатски плочки (сл. 4а, б) припаѓаат на твр. источноалпски тип на штит раширен кај Ја-

⁵⁸ Овде треба да се потсетиме дека Илирите имале обичај да користат хеленско оружје; така по склучувањето на сојуз со Дионис од Сиракуза во 385 год. ст.е., тие од него добиле 500 воени опреми за борба против Епирците cf. Diod., XV, 13, 1-3.

⁵⁹ R. Vasić, Pilog proučavanju grčkog oruzja u Jugoslaviji, *Godišnjak CBI XX/18*, Sarajevo, 1982, p. 7.

⁶⁰ I. Marović, L'elmo greco-illirico, in *Jadranska obala u prtohistoriji, kulturni i etnichki problemi*, Dubrovnik 1972, Zagreb 1976, стр. 300, во статијава е разработена хронологијата на видовите штитови најдени во западниот дел на Балканот, стр. 287-300.

⁶¹ P. Turk, Images of life and myth, Ljubljana 2005, стр. 34, авторот ги нарекува "*Phrygian cap*".

⁶² На една урна, со дим. 58 x 84 x 77 cm, датирана во VI/V век воините кои принесуваат жртва леанка носат вакви штитови, в. В. Rauning, Јаподски камени сепулкрални и сакрални споменици, *Starinar XXIII*, 1972 Beograd, 1974, T I/3, стр. 44 и 49.

подите⁶² како и кај прекелтското население понасевер каде што најстарите примероци се датирани во VII век ст. е.⁶³ Единствен обид за етничко определување на воините на овие плочки и тоа веднаш по откривањето направил Ф. Папазоглу која ги идентификува како Скордисци.⁶⁴

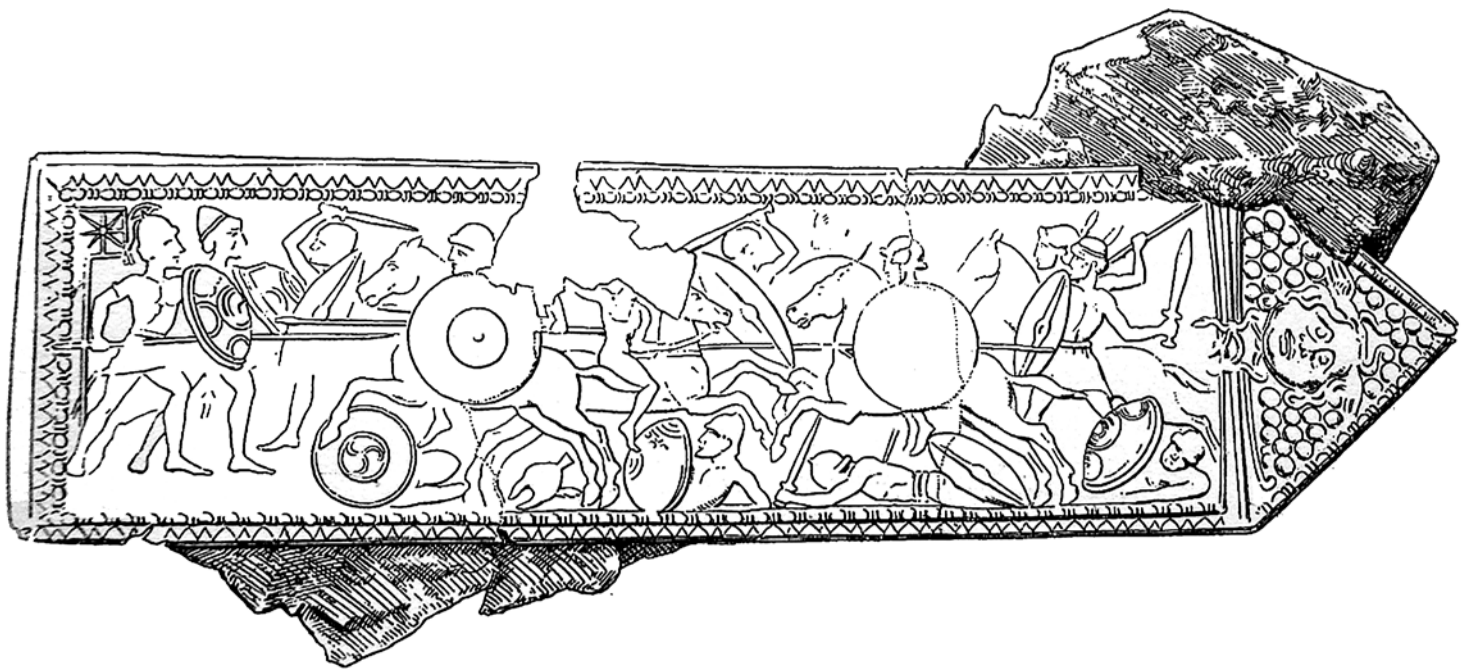
Слични штитови носат двајцата војни прикажани на една плочка од Ваче, датирана во VI/V век ст.е., сега во Природноисторискиот музеј во Виена (инв. бр. 40141, сл. 6).⁶⁵ Сцената е протолкувана како дуел. Освен двата пешаци, прикажани се и два коњаника кои на главата имаат шлем од твр. неговски тип раширен кај населението во југоисточниот алпски предел уште од V-от век ст.е. и произлезен од итало-етрурскиот шлем.⁶⁶ Од десната страна машка фигура со шапка од етрурски тип (слична на денешното сомбреро) облечена во долг мантил се оддалечува од сце-

⁶³ F. Stare, Dekoracija pravokutnih pojasnih spon na Kranjskem 173-209, *Arheološki Vestnik*, III/2, Ljubljana 1952, стр. 191, 194/5 T. III.

⁶⁴ F. Papazoglou, Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba, Beograd 2007,² стр. 516. заб. бр. 61а.

⁶⁵ J. Szombathy, Neue figural verrierte Gurtelbleche aus Krain, Mitt. Anthrop. Ges., Wien, 1894, p. 227, t. III/1; V. Mole, Umetnost situla iz Vača, *Сѝаринар*, 3-серие, том. II, 1923, Beograd, 1925, стр. 98, 106, сл. 2 Ваче (дуел); F. Stare, *Arheološki Vestnik*, III/2, Ljubljana, 1952, стр. 191. Види најново P. Turk, op. cit., no 51, сл. 58 и 92 со библиографија.

⁶⁶ S. Gabrovec, Kronologija čeled Negovskega tipa, *Situa*l 8, 1965, стр. 177-186.

Сл. 8. Правоаголна тока од Пергам
fig. 8. Plaque rectangulaire de Pergame

ната. Неговиот незаинтересиран изглед - како да не му припаѓа на овој свет - укажува дека сцената треба да се протолкува како наптреници во чест на покојниот при што оваа фигура би била покојниот или пак свештеник на погребниот култ. Од друга страна пак коњаниците не носат штит, што покажува дека не станува збор за вистинска битка. Тие ги фрлаат нивните копја кон противникот, а десниот коњаник кој има шлем на главата замавнува со секира исто како и левиот пешак. Во областа Краина во Словенија најдени се и други предмети од ситулската уметност со приказ на борба,⁶⁷ протолкувани како дуели, а не како митолошки или култни сцени.⁶⁸ Но голотијата на фигурите прикажани на плочката од Магдаленска Гора, датирана во VI/V век ст. е. исто во Природноисторискиот музеј во Виена (инв. бр. 22962, сл. 7)⁶⁹ укажува на спортски натпре-

вар при што борците се борат со тегови,⁷⁰ а наградата е шлем поставен меѓу нив на еден столб.⁷¹ Сцената може да се протолкува и како игри во чест на хероизираниот покојник - голиот коњаник. На двете идентични плочки од Гостиљ една жена со птица во раката седи зад воините - таа може да биде или свештеничка или божица. Ова е додаден показател во прилог на култниот карактер на сцената, што веројатно е поврзан со погребниот култ. Ако се потсетиме дека во гробовите во кои се најдени овие плочки од оружје имало само копје, не би можеле да тврдиме дека станува збор за војнички гробови. Затоа поверојатно е дека не станува збор за токи од војнички ремени туку

стр. 37, кат. бр 50, сл. 57, со библиографија.

⁷⁰ Станува збор за вид на борба при што борците се обидуваат да му го избијат тегот на противникот.

⁷¹ На двете идентични плочки од Гостиљ (сл 4, а), се чини дека во оштетениот дел е представен ист мотив: се назира врв од столб врз кој е поставен некаков предмет - се чини дека се тоа рогови од шлем! Шлем со рогови како награда за победникот е прикажан на една ситула најдена во Матреи, W. O. Lucke - H. Frey, Die Situla in Providence (Rhode Island). Ein Beitrag zur Situlenkunst des Osthallstattkreises, Rom-Germ. Forschungen 26, Berlin 1962, p. 81, fig. 58. За жал немав прилика да ги видам овие плочки, туку работев врз основа на литературата. Судејќи според фотографиите што ги добив од Историскиот музеј во Подгорица, се чини дека состојбата на плочките е влошена.

⁶⁷ P. Turk, op. cit., стр. 37, сл. 55.

⁶⁸ P. Turk, op. cit., стр. 38-40, сл. 58 во врска со плочката од Ваче се прашува дали овој дуел не е "...a duel between an Etruscan or Venetic immigrant, accompanied by a dignitary in a hat, and Lower Carniolan warrior?". M. Šaselj-Kos ја толкува сцената како "as a contest between the "princes" within the same region, or a duel between two heroes from local legends". Според неа, не е јасно кој е победникот во овој бој, види The story of the grateful wolf and Venetic horses in Strabo's Geography, Studia Mythologica slavica, XI, 2008, стр. 19.

⁶⁹ Mith. Anthropol. Ges., Wien 1894, T. III, сл. 1 (editio princeps); V. Mole, op. cit., сл. 3 (дуел); P. Turk, op. cit.,

за токи од ремени на свештеници или верници на некое божество чиј идентит е тема за друг прилог.⁷² Исто така не е исклучено дека станува збор за токи од многу постаро време што биле оставани во наследство од една на друга генерација.

Ако пак се навратиме на плочката од Д. Селце (сл. 2) ќе видиме дека таму станува збор за вистинска битка. Слична битка е прикажана на една бронзена плочка најдена во Пергам (сл. 8)⁷³, што се чувала во Музејот во Берлин, но се мисли дека била изгубена за време на бомбардирањето на градот во II-та светска војна.⁷⁴ Плочката е долга 24 cm, на десниот крај завршува со триголник каде е прикажана глава на Медуза. Борбената сцена е вrameна со двоен фриз: од долната страна плетенка, а од горната астрагали и *dés d'astragales, perles et piouette du côté inférieur*), Прикажани се фалангисти со копје, штит од македонски тип и со македонски шлем од типот *konos*,⁷⁵ ист како оној на коњаникот на половинката-плочка од Гостиљ (сл. 3) протолкуван како македонскиот крал Персеј.⁷⁶ Десниот пешак со голо торсо и јајцевиден штит веројатно е сојузник на Римјаните. Меѓу пешаците се наоѓаат коњаници кои носат тркалезни штитови и копја од типот *sarissa* и веројатно ги представуваат аталидските сојузници на Римјаните, а во

центарот е прикажан гол коњаник (според Калаган-Келт)⁷⁷ во трк према десниот пешак. На тлото лежат четворица војници: три македонски и еден чии штит е украсен со трискел (нивен сојузник?). На левиот крај на плочката, на местото на змејот од плочката во Д. Селце, прикажан е борбен знак украсен со македонскиот династички симбил-сонцето, што го поткрепува толкувањето дека станува збор за змеј а не за Кадмо. Има мислење дека оваа сцена е приказ на битката кај Магнезија во 190-та год. ст.е.,⁷⁸ или пак битката кај Пидна.⁷⁹ Точното идентификување на сцената не е толку важно за нашава тема: најважно е тоа што оваа плочка покажува дека на токите биле прикажани сцени со историска содржина и дека во таа група спаѓаа и плочката од Д. Селце со приказ на македонски војници. И главата на Медузата, која има апотропејската улога, прикажана на плочката од Пергам оди во прилог на историско, а не на митско толкување и може да се претпостави дека дека била прикажана на другиот крај на плочката од Д. Селце. Како и да е, јасно е дека не треба да им се придава култно значење на борбените сцени прикажани на овие плочки и по секоја цена да се бараат елементи од хеленската митологија во области што не се хеленски.

⁷² A. Jovanović, op.cit., стр. 129-130 предложи да се идентификува со Артемида. Со оглед на фактот дека таа носи ист тип на капа/шлем како воините тешко е да се прифати ова толкување.

⁷³ A. Conze et alii, *Stadt und Landschaft: die Stadt (Alttertümer von Pergamon)*, Berlin, I,2, 1913, стр. 250, сл. 1, стр. 251.

⁷⁴ Податок добиен од Dr. Norbert Franken - *Antikensammlung Staatliche Museen*, Berlin.

⁷⁵ Шлемот од типот *kónos* бил задолжителен дел од вооружувањето на македонските војници, в. ја воената уредба од Амфипол, од времето на Филоп V, L. Moretti, *Iscrizioni storiche ellenistiche II*, 1976, n° 114.

⁷⁶ A. Jovanović, op.cit., стр. 123. Авторот се двоуми помеѓу шлем или тениа (ознака на кралската власт), а пак за кривиот меч од типот на *tachaira* мисли дека е харпа.

⁷⁷ За голите келтски коњаници во битка cf. Muñiz Coello, Joaquín, "La « desnudez » del galo y otros guerros : unas notas comparadas [rés. en anglais]", *ETF(hist)*, 13, (2000), pp. 229-242 (non vidi).

⁷⁸ P. J. Callaghan, On the date of the great altar of Zeus at Pergamon, *BICS* 28, 1981, стр. 117; отфрлено од M. Markle, A shield monument from Veria, *Hesperia*, 68, 2, 1999, стр. 248, заб. 64.

⁷⁹ P. Juhel, *L'Armée du royaume de Macédoine à l'époque hellénistique (323-148 av. J.-C.)*. Les troupes « nationales » [докторска теза одбранета на Université Paris-Sorbonne, Paris IV, на 11 јануари 2007], стр. 235/6, во подготовка за печат : *The Macedonian Army after Alexander (Armies of the Ancient World)*, Cambridge, 2011.

Nade PROEVA
Université Sts. Cyrille et Méthode
Faculté de Philosophie, Skopje, République de Macédoine

**« DES PLAQUES DE CEINTURES PROVENANT DES CONTRÉES
ILLYRIENNES ET DE DASSARÉTIE »**

Résumé

Nous nous sommes proposés d'analyser l'iconographie de la plaque de ceinture provenant de la tombe no 3, de type macédonien, du village de Basse Selce, près de la ville Podgradec, en Dassarétie en la comparant à celle des plaques trouvées dans la partie occidentale des Balkans. À la différence des plaques provenant des contrées illyriennes, habitées par des Daorses et des Labeates, ainsi que de celles trouvées chez les Iapodes (le plus souvent du type trapézoïdale et décorées de symboles solaires), les plaques de

forme rectangulaire sont ornementées de scènes de combat agonistique ou de scènes de bataille.

La comparaison de la plaque de Basse Selce avec les plaques provenant de contrées illyriennes et avec une plaque trouvée à Pergame, montre des différences significatives, surtout du point de vue de l'armement. Ce matériel fournit donc un argument de plus à l'appui de l'idée que les Dassarètes étaient une tribu macédonienne.